

**MUHAMMED HİLMÎ VE “Hz. İSA ALEYHİ’S-SELÂM’IN
BABASI VAR MI?” ADLI ESERİ**

Ekrem BEKTAŞ*

Özet:

Muhammed Hilmî, Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar yaşamış Urfalı şair ve âlimlerden biridir. Urfa’daki medrese eğitiminden sonra İstanbul’a giderek orada da eğitimini sürdürmüştü ve değişik resmî görevlerde bulunmuştur. Bu makalede, Hilmî’nin, Milaslı Dr. İsmail Hakkı’nın “Haml-i Meryem Meselesi” başlığıyla yayımladığı makaleye reddiye olarak yazdığı “Hz. İsa Aleyhisselsâm’ın Babası Var mı?” isimli risalesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Hilmi, Hz. İsa, reddiye.

Muhammad Hilmî and his work named as “Is there father of Christ?”

Summary:

Muhammed Hilmi who had lived until the beginning time of Turkish Republic is the one of the scholar and the poet of Urfa. After his training in Moslem Theological School in Urfa he had gone to Istanbul and continued his education. Besides he had worked in some different official tasks. In this article the review of Hilmi “Is there father of Christ?” which have been written about the article “The Subject of Meryem’s Pregnancy”, of Milaslı Dr. İsmail Hakkı will be determined.

Keywords: Muhammed Hilmi, Is there father of Christ?, review.

Hafız Muhemmed, Osmanlının son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yaşamış Urfalı şair, hafız ve âlimlerinden biridir. 1881 yılında Urfa’da doğan Muhammed, Abdurrahman adında bir şahşın oğludur. Şiirlerinde

* Arş. Gör. Dr., Harran Üni Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ekreembek13@yahoo.com

“Hilmî” mahlasını kullanmıştır. Urfa İbrahimiye Mederese’sine¹ devam edip orada Kur’ân-ı Kerim’i ezberlediği için Hafız unvanını almış ve Hafız Muhammed Hilmî olarak tanınmıştır. Muhammed, İbrahimiye Medresesi’nde öğrenci iken hat sanatına ilgi duymuş, şiire de Rahimiye Medresesi² hocalarından ve aynı zamanda Urfa müftüsü olan Hasan Hüsnü Efendi’nin³ gayretleriyle başlamıştır.

Hilmî, öğrenciliği sırasında kısa bir süre de olsa Antep’e gitmiş ve oranın bazı şair ve âlimleriyle tanışmıştır. Urfa’da sıkılan Hilmî, medrese eğitimini bitirdikten sonra 1904 yılında İstanbul’a giderek Darülmüallimîn’e kaydolmuş; 1908’de Dârülfünûn’a girmiş, dersiam belgesi aldığı için de Bayezid ve diğer bazı camilerde dersler vermiştir. Dârülfünûn’u bitirdikten sonra Medresetü’l-Kuzât’a⁴ girip buradan üçüncülükle mezun olmuştur. İlk resmî görevine 1914 yılında Evkâf Nezareti Memurîn Kalemi’nde kâtip olarak başlamıştır. Bundan sonra sırasıyla Fetvahâne müsevvidliği,⁵ Temyiz-i Şer’î Dairesi’nde birinci sınıf kitabet görevi, Medresetü’l-İrşâd’da⁶ tarih muallimliği ve Şer’iyye Vekâleti’ne bağlı Anadolu Medreseleri müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. Bu son görevinde iken müfettiş olarak Adana’ya gönderilmiş; 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkınca Adana Lisesi ve Adana Erkek Muallim Mektebi’nde öğretmenlik, 1933’te de Osmaniye Orta Mektebi’nde Türkçe öğretmenliği ve okul müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur.⁷

Hilmî’nin ilim öğrenmede ve irfan elde etmede çok gayretli olduğunu görüyoruz. Onu Urfa’dan İstanbul’a kadar götüren de bu merakı ve gayreti olsa gerek. Kendisi de aşağıdaki beyitlerde bu hevesini açıkça belirtmekte ve eser yayımlamak arzusunda olduğunu söylemektedir:

-
- 1 Bu medrese, 1136 H./1723 M. yılında Hacı Kasım oğlu Hacı İbrahim tarafından yaptırılmış olup Dabbakhane Medresesi olarak da bilinmektedir. Daha fazla bilgi için bkz.: Mahmut Karakaş, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa’da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 82-87.
 - 2 Rahimiye Medresesi, Miftahî Abdurrahman Efendi tarafından yaptırılmış ve 1150H./1737M. senesinde de hizmete açılmıştır. Bilgi için bkz.: a.g.e., s. 101-104.
 - 3 Hâyatı için bkz.: Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, (Edisyon: Adil Saraç), Dal Yayıncılık, Şanlıurfa, 1986, s. 234-236.
 - 4 Kadı yetiştirilmek üzere açılan mektebin adıdır. Daha fazla bilgi için bkz.: M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, MEB. Yay., İstanbul, 1993, s. 440-441.
 - 5 Şeyhülislâmlık dairesine bağlı bulunan fetva odasının yazılarının müsveddelerini yazma görevi. Bkz. a.g.e., C. I, s. 621-622. ve C. II, s. 629.
 - 6 Medresetül-vaizin ile medresetül-eimme vel-huteba’nın birleştirilmesi suretiyle tesis olunan mektebin adıdır. Fazla bilgi için bkz.: a.g.e., C. II, s. 440.
 - 7 Muhammed Hilmî’nin hâyatı için bkz. Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, (Edisyon: Adil Saraç), Dal Yayıncılık, Şanlıurfa, 1986, s. 97-101; Ekrem Bektaş (Dr.), “Urfalı Şair Hilmî ve Kayıp Eseri Reyâhîn”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl 10, Sayı 26, Kış 2006, s. 147-156.

*Bendeniz nev-beves-i irfânım
Sây-ı tahsile yeni pâyânım*

*Neşr-i âsâra da meylim çokdur
Lâk âsâr-ı güzâdem yokdur¹*

Muhammed Hilmî'nin elimizde iki eseri vardır. Bunlardan birincisi şairin şiirlerini topladığı *Reyâhîn* adındaki eseridir.²

Diğeri ise bu yazımızın konusunu oluşturan “*Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ın Babası Var mı?*” adıyla 1338-1340/1919-1921 tarihlerinde Evkâf-i İslâmiye Matbaası'nda basılmış olan mensur eseridir.³

Muhammed Hilmî, *Reyâhîn* adlı şiir kitabında yer alan bir tarih manzumesinde, çok zamandır kelâm ilmiyle uğraştığını ve “Şerh-i Ekmel” (1322/1904) terkibiyle tarih düşürdüğü bir eser bitirdiğini söylemektedir. Ancak bu konuda verilen bu bilginin dışında başka bir bilgiye sahip değiliz. Hilmî'nin sözünü ettiği eserle ilgili beyitleri şunlardır:

*Ez-cümle 'âciiz bir çok zamândır
Bed' eylemişdim 'ilm-i kelâma
El-hamdulî'llâh eş-şükru'lî'llâh
Oldum muvaffak hüsn-i tamâma
Cevherle Hilmî târîh yazdum
Bu **Şerh-i Ekmel** erdi hitâma⁴*

Hilmî'nin kelâm ilmiyle meşgul olduğunu teyid eden en büyük gösterge de *Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ın Babası Var mı?* adlı eseridir. Eser, içeriği bakımından kelâm ilmiyle ilgili olup, önce bir makale olarak düşünülmüş, daha sonra da “Meclis-i tedkîk-i mü'ellefât-ı şer'îye hey'eti”⁵ tarafından incelenerek basılmasına müsaade edilmiştir. Risalenin tamamı 14 sahifedir. Kapaktaki

1 Muhammed Hilmî, *Reyâhîn*, Ankara Ün. DTCF Kütüphanesi Yazmaları İsmail Saib I, No: 5125, yk. 37a.

2 Adı geçen eser bugüne kadar kayıp olarak biliniyordu. Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi Yazmaları İsmail Saib I, 5125 numarada kayıtlı bir nüsha tespit edilmiş ve tarafımızdan yayına hazırlanmıştır.

3 Eser, matbu olmakla birlikte sadece Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Bölümü numara 731'de kayıtlı matbu nüsha tespit edilmiştir.

4 *Reyâhîn*, yk. 23a.

5 Şer'î konularda yazılmış kitapları inceleme komisyonu.

müellif künyesi “Bayezid dersi’âmlarından ve fetvâ-hâne-i ‘âlî müsevvidlerinden Urfalı Hâfız Muhammed Hilmî” şeklindedir.

Müellif, böyle bir makale yazmasının gerekçesini eserin girişinde şu cümlelerle açıklamaktadır: “*Tevhid-i Efkâr Gazetesi’nin 239 numaralı nüshasında (Doktor Milaslı İsmail Hakkı) imzasıyla neşrolunan (Haml-i Meryem Meselesi) unvanlı makale ehl-i imân arasında pek çok teessürâta badî oldu. Bazı zevat tarafından kaleme alınan cevabî makalelerin mezkûr gazete tarafından neşrolunmaması tesirat-ı vakayı teşdid eyledi. Bu yolda yazılmış makalelerin dercîyle hususî bir risalenin neşrine teşebbüs edildiğini istihbar eylediğimden abd-ı aciz dahi bu babda birkaç söz söylemekten men-i nefis edemedim.*”¹

Öyle anlaşılıyor ki Hilmî, Babıalî’de yazılıp çizilenlere ilgisiz değildir. Onu, toplumsal meselelere duyarlı, ihtisas alanını ilgilendiren konularda ilmi makaleler yazmaktan çekinmeyen ve gündemi takip eden bir şahsiyet olarak görmek mümkündür.

Hilmî’nin yazdığı eserden de anlaşıldığı gibi, Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelmiş olması her asırda insanların ilgisini çekmiştir. Hatta bu konu gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlar tarafından çokça tartışmaların yaşandığı bir konu olmuştur. Öyle ki bazı Hıristiyanlar, Hz. İsa’nın Allâh’ın oğlu olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir. Hz. İsa’nın babasız dünyaya gelmesi gibi, onun çarmıha gerilmesi, ölümü ve nüzülü gibi konular da tarih boyunca tartışılmış ve günümüzde de tartışılmaya devam edilmektedir.

Milaslı İsmail Hakkı’nın makalesinde ileri sürdüğü görüşlerini, Kur’ân-ı Kerim’den deliller getirerek çürütmeye çalışan Muhammed Hilmî, eserini kendi içinde tutarlı ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Çalışma alanımız farklı olduğundan yazarın buradaki görüşlerini değerlendirecek değiliz. Amacımız Urfalı bir müellifin böylesine hassas ve önemli bir konuda yazmış olduğu bu makalesini, kelâm ilmi ile uğraşan araştırmacılara duyurmak ve bu konuda çalışacaklara metni sunmaktan ibarettir. Makalenin yazılış tarihi XX. yy.’ın başları olduğundan günümüz fonetiğine uyulmuş, eski yazı metnin sahife numaraları parantez içinde gösterilmiş ve metinde geçen âyet ve bazı Arapça ibarelerin anlamları da dipnotta verilmiştir.

HZ. İSA ALEYHİ’S-SELÂM’IN BABASI VAR MI?

3) Bismi’llâhi’rrahmanir’rahim

El-hamdü lillâhi Rabbi’l-‘âlemin ve’s-selâtü ve’s-selâmü ‘alâ hayri halkihi Muhammedin ve ‘alâ alihi ve sahabihi ecma’in.

1 Muhammed Hilmî, Hz. İsa Aleyhisselâm’ın Babası Var mı?, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1338-1440/ 1919-1921, s. 3.

Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nin 239 numaralı nüshasında (Doktor Milaslı İsmail Hakkı) imzasıyla neşr olunan (Haml-i Meryem Meselesi) unvanlı makale ehl-i iman arasında pek çok teessürata badî oldu. Bazı zevat tarafından kaleme alınan cevabî makalelerin mezkûr gazete tarafından neşr olunmaması tesirat-ı vak'ayı teşdid eyledi. Bu yolda yazılmış makalelerin derciyle hususî bir risalenin neşrine teşebbüs edildiğini istihbar eylediğimden abd-i aciz dahi bu babda birkaç söz söylemekten men-i nefis edemedim.*

Sahib-i makale sözün bidâyetinde (bu nazik mesele beni çoktan beri meşgul eder) diyor. Kendisi doktor olduğu halde ihtisası dahilinde bulunan mesaili bırakıp da bu gibi şeylerle niçin meşgul oluyor demeye mahal yoktur. Çünkü bu adamın öteden beri mesleğine asla münasebettar olmayıp hissiyat-i İslâmiye'yi rencide eden hususat ile uğraşmakta olduğu malumdur. Ancak meselenin nazik olduğunu teslim ettikten sonra milletin hâyat ve memmat dakikalarını yaşadığı böyle bir zamanda bunu matbuat sütunlarında mevki-i münakaşaya koymaktan maksadı ne idi ve buna bizzat-ı ilmiyesi müsait mi idi? Makalenin heyet-i mecmuası bu babda bize kâfi bir fikir (4) verebilir. Vaktiyle Mehmet Âkif Bey'in bu kabil kimselerden birine karşı yazdığı âteşin bir şiirinde:

"Düşme ey bî-çâre millet bunların hızlânına

Vâkıfız biz hepsinin pek muhtasar irfânına"

demiş idi. Bu sözün mahz-ı hakikat olduğuna kani olmak için yalnız bu makaleyi okumak kifâyet eder. Şimdi asıl meseleye gelelim:

Malumdur ki zamanımızda kanunları lede'l-icab tefsir etmek için esbab-ı mucibe mazbatalarına, Meclis-i Mebusân ve Ayân zabıtlarına müracaat olunur. Bunlarda maksadı izah edecek bir şey bulunmayınca keyfiyet Şurâ-yı Devletçe müzakere olunarak bir neticeye rabt olunur. Mevzuat-ı beşeriyeden olup sehv ve hatadan gayr-ı halî ve her an tadil ve tağyire maruz bulunan kavaninin tefsirinde hâl böyle olursa (fe'tû bi-suretin min mislihi)¹ hitab-ı tahdisiyle bütün büleğâ-yı Arab'ı lâl ve ebkem bırakan kanun-ı celil-i İlâhî'yi tefsir için de birtakım şeraite ittiba etmek iktiza itmez mi? Fesahat ve belagatın derece-i kusvasında bulunan Kur'ân-ı azimüşşanı tefsir edebilmek için evvel emirde lisân-ı Arabî'nin bütün kavaid-i fesahat ve belagatına vakıf olmak lâzım gelir. Bundan sonra âyat-ı kerimenin esbab-ı nüzulünü bilmek, nasih ve mensuh âyetleri tanımak, âyat-ı kerimenin manalarını izaha yardım eden ehadis-i şerifeye ittıla peyda etmek ve saire gibi birtakım kuyud ve şürut vardır. Evsaf-ı mezkureyi haiz olmadığı halde Kur'ân-ı azimüşşanı (kendi reyile tefsir) eden

* Bilahere o yolda bir risâle neşrinden sarf-ı nazar edildiğinden işbu makale suret-i hususiyede tab' ve neşr olundu.

1 "...haydi onun bir benzerini getirin...", Kur'ân, 2/23.

kimseler hakkında inzar-ı şedid vaki olmuştur. Avamdan bir şahsın, bir mahkemede karar verildiği zaman ayağa kalkıp da hükkâma karşı “Efendiler! Siz kanunu yanlış anlıyorsunuz. Bu maddenin manası şöyle olacaktır” demesi hamakat olduğu gibi bizaa-i ilmiyeden mahrum oldukları halde efkâr-ı sehifelerini terviç için ekâbir-i ümmetin tarz-ı telakkilerine muhalif olarak âyat-ı Kur’ânî’ye kendi maksatlarına muvafık (5) surette mana vermek isteyenlerin hareketleri de aynı suretle mucib-i nefrin bir cüretidir. Mevzu-ı bahs makale bu yoldaki tefsiratın en şeniini havidir.

Hiz. İsa Aleyhisselâm’ın pedersiz olarak dünyaya geldiği, henüz tekellüm çağına varmadan konuştuğu vahyen kurb-i İlâhi’ye ref olunduğu meseleleri on üç buçuk asırdan beri eazım-ı dinin ve kaffe-i ehl-i imanın kabul eyledikleri (harikulade)lerindedir. Kur’ân-ı Kerim’in her tarafındaki âyat-ı kerimenin “delalet ve işaret” manaları mesail-i mebhüs-ü anhayı sarahat derecesinde gösterdiği gibi ehadis-i şerife, akval-i müfessirin, icma-i ümmet bu babda edna tereddüde mahal bırakmamıştır. Hakiki bir Müslüman için ittibâi zarurî olan delail-i anfağa iltifat itmeyip de (zihnime şöyle hutur ediyor) diye meydana atılan bir kimse hakkında ehl-i imanın ne hüküm vereceğini pek alâ takdir eden sahib-i makale kendisini müdafaa için bî-ser ü bün birtakım mütalaat serdine lüzum görmüş ve fakat her sözünde (fi-kulûbihim marazün)¹ nazm-i celiline masadak olduğunu bir kere daha ispat eylemiştir.

Bu aralık memleketin harabeleri üzerinde meşum sesleri sık sık işitilen diğer hem-pâları gibi muzmerini açıktan açığa ityan etmek cesaretini göstermiş olsaydı (leküm dinüküm veliyedîn)² deyip geçmek belki daha muvafık olurdu. Ancak asıl dine merbutiyyet-i tammesi bulunduğu iddiasıyla Müslüman sıfatında Kelâmullâh’ın maani-i şerifesini tağyir ederek efkârı idlale say eylediğinden diğerlerine nisbetle mazarratı daha şümüllü olan neşriyatı cevaptan müstağni görülemez.

Hiz. İsa Aleyhisselâm’ın pederi var mı? Bu suale on üç buçuk asırdan beri ashab-ı kiram, tabiîn, müçtehidin ve müfessirin dahil oldukları halde – gelip geçen bütün Müslümanlar bilâ-tereddüd (hayır) cevabını vermişlerdir. Fakat sahib-i makale bu gün bunun hilâfını iddia ediyor ve bu babda kendisine irad olunacak suallere de şu tarzda cevap veriyor.

- Hiz. İsa Aleyhisselâm’ın babasız dünyaya geldiği Kur’ân-ı Kerim’de mezkurdur.

- Hayır! Kur’ân-ı Kerim’de bu babda sarih bir âyet yoktur.

- Fakat âyat-ı kerimenin “delalet ve işaret” manaları bu hakikati vazihen

1 “Onların kalplerinde bir hastalık vardır”, Kur’ân, 2/10.

2 “Sizin dininiz size, benim dinim de bana” Kur’ân, 109/6.

gösteriyor. **(6)**

- Sarahat isterim.

- Ya bu babdaki ehadis-i şerifeye ne dersiniz?

- Bazı ehadis-i şerifenin kelâm-ı peygamberî olduğunu bütün Müslümanlara kabul ittirmek mümkün olmamıştır.

- Peki amma, on üç buçuk asırdan beri gelen bütün müçtehidin ve müfessirin âyat-ı kerimeye o yolda mana vermişler ve bunun üzerine icma-i ümmet de vaki olmuştur.

- Asıl dine merbutiyeti tam olan bir kimsenin suret-i fehmi ve telakkisine ne müçtehitler ne de icma mani olamaz.

Görülüyor ki sahib-i makale, kitap, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukehadan ibaret olan edille-i erbaadan yalnız kitabı - onu dahi kendi anlayışına göre - nazar-ı itibara alıyor. Diğer delilleri tanımak istemiyor. Şu halde yakında birçok zaruriyat-ı diniyye hakkında bu yolda yazılmış makalelerine intizar etmek lâzım gelir. Ezcümle namaz meselesini ele alalım:

Kur'ân-ı azimmüşşanın birçok yerlerinde (ekîmu's-salate)¹ emr-i celili vardır. Fakat hiçbir âyet-i kerimede (salat)ın dua manasına olmayıp (efal-i malume ve erkân-ı mahsusa)dan ibaret olduğu tasrih edilmediği gibi günde kaç vakit namaz kılınacağı ve her namazın kaç rekattan ibaret olacağı dahi zikr edilmemiştir. Bunlar ehadis-i şerife ve icma-i ümmet ile sabit olmuştur.

Gariptir ki: Bir Müslüman'ın, Müslüman olmak cihetiyle her hangi bir mesele-i dinîyenin hâlli için müracaat etmek mecburiyetinde bulunduğu kaffe-i menabii şüpheli addettikten sonra makalenin nihâyetinde “Ku'ân-ı Kerim'den arz ettiğim manaların zihne huturu halinde bunları red edebilmek için kâfi derecede vazıh ve kuvvetli edille aramak Müslüman'ın hakkı dahilindedir” diyor. Mesail-i dinîyenin nakle müstenid olması zaruretine binaen keyfiyetin delail-i felsefe ile ispat edilmesi tabîi varid-i hatır olamaz. O hâlde talep olunan “kuvvetli edille”yi nerede aramak lazım gelecek? Başka menba var mı? Şimdi biz ifadeyi aks edelim: Hz. İsa Aleyhisselâm'ın **(7)** babasız dünyaya geldiği, Müslümanlar için her biri ayrı bir hüccet olan âyat-ı kerimenin “delâlet ve işaret” manaları, usulü dairesinde sıhhati tebeyyün etmiş ehadis-i Nebeviye, icma-i ümmet ve eimme-i dinin akvali ile sabit olmuştur. Hakikî bir Müslüman'ın başka delil aramağa ihtiyacı yoktur. Aksini iddia edenlerin “kuvvetli edille” göstermeleri lazım gelir. Halbuki hülâsa-i iddiası “zihnime şöyle hutur ediyor” sözünden ibaret olan sahib-i makale iki buçuk sütunluk yazılarında delil namına bir şey göstermiyor. Bu babdaki âyat-ı celileyi arzuya

1 “...Namaz kılın...”, Kur'ân, 10/87; 10/43 vs.

göre tefsir etmeyerek ilmî bir surette tetkik edersek kudret-i ilmiye ve akl-i selim ashabından olup itikadı tam olan bir Müslüman'ın zihnine öyle bir şeyin asla hutur etmeyeceği de tezahür eder.

Sure-i Meryem'de mealen: “Biz ona (yani Meryem’e) ruhumuzu gönderdik, ruhumuz ona tam bir insan suretin[d]e temessül etti”¹ denmiştir. (temessül) lügatte bir şeyin suretine girmek manasındadır. Lisân-i Osmanîde de bu suretle istimal olunmaktadır.

“Kız suretine temessül etti”

mısraında olduğu gibi (ruh) kelimesi sahib-i makalenin zihnine hutur ettiği vecihle nev-i beşerden (bir zat-i kâmil) manasına alırsak âyetin manası şöyle olur: “Biz Meryem’e bir insan-ı kâmil gönderdik. O insan-ı kâmil, Meryem’in yanında tam bir insan suretine girdi” bir insanın insan suretine girmesi hasılı tahsil olur ki o da muhalât-ı akliyedendir. Binaenaleyh âyet-i kerimeden sahih bir mana çıkarabilmek için (ruh)ı beşerden başka bir manaya almak iktiza eder. O mana ne olabilir? Biz de bunu “en sağlam tarık” olmak üzere Kur’ân-ı azimüşşanda arayalım: Sure-i Şuarâ’daki (nezele bihi’r-ruhu’l-emîn)² âyet-i kerimesinde zikr olunan (ruh)tan maksat ne olduğunu anlayabilirsek mesele hal edilmiş olur. Bu âyet-i kerimede (Kur’ân’ı Ruh-ı emin indirdi) deniliyor. Kur’ân-ı azimüşşanın Cibril-i emin vasıtasıyla Fahr-i kainat efendimize nazil olduğu müsellemler olmasına nazaran (Ruh-ı emin)den maksat Cebrail aleyhisselâm olduğunu kabul etmek zaruridir. (Ruh) kelimesinin Cebrail aleyhisselâm’a ıtlak olunduğu bu suretle sabit olunca mevzu-ı bahs olan (fe-erselnâ...)³ âyet-i kerimesinde de bu manaya almağa ne mani bulunur. Şu halde âyet-i kerimenin manası şöyle olur (Biz Meryem’e **(8)** Cebrail’i gönderdik. Cebrail onun yanında tam bir insan suretine girdi) bu manada sakatlık yok. Cumhuriyet müfessirin de bu vecihle kabul etmişlerdir. Başka türlü olduğunu söyleyenler müddealarını (kuvvetli edille) ile ispat etmelidirler.

Şimdi Hz. Meryem’in ne suretle gebe kaldığı cihetine geelim: Müşarün ileyhanın yanına gelen resulün melaike-i mukarrebinden bulunan Cebrail aleyhisselâm olduğu anlaşıldı. Melaike-i kiramda (erkeklik, dişilik olmamasına binaen beyne-hümada münasebet-i beşeriye vuku bulduğu mutekid bir Müslüman’ın zihnine hutur edecek halattan değildir. Ancak beşer suretine girmiş olması dolayısıyla bu hususta da erbab-ı fitne şüpheye düşebilir. Bu şüpheye mahal olmadığı da izahat-ı atiyeden müsteban olur:

Sure-i Enbiyâ’da mealen: (O Meryem’i zikr et ki fercini muhafaza etti. Biz

1 Kur’ân, 19/17.

2 “Onu, Rûhu’l-emîn (Cebrail)senin kalbine indirmiştir”, Kur’ân, 26/93.

3 “...gönderdik...” ibaresi Kur’ân’da çokça yerde geçer. Misal: Kur’ân, 19/17; 7/133; 7/162.

ona ruhumuzdan nefh ettik. Onu ve oğlunu âlemine âyet kıldık.)¹ denilmiştir. Bu âyet-i kerimede (fercini muhafaza etti) demek kimse ile mukarenette bulunmadı demektir. Sahib-i makalenin telakkisi vechiyle (iffetsiz değildi) manasına alınamaz. (Biz ona ruhumuzdan nefh ettik) cümlesi karine-i maniadır. Şu halde âyet-i kerimenin manası şöyle olur: (O Meryem’i zikr et ki kimse ile mukarenette bulunmadı. Biz ona ruhumuzdan nefh ettik. Onu ve oğlunu âlemine âyet kıldık). Bu âyet-i kerimeden anlaşılıyor ki Hz. Meryem keyfiyetini tahkik sadedimizin haricinde olan bu nefh neticesinde gebe kalmıştır. Kur’ân-ı azimmüşşanın manasını olduğu gibi anlamak isteyenlerin hatırına başka mana gelmez. Başka türlü telakki idenler mutlaka âyat-ı kerimeye istediği manayı vermek dalaletine düçâr olmuş olanlardır.

Balâdaki iki âyet-i kerimenin ibarelerini tahlil neticesinde hakikatin ne merkezde olduğu vazihen tebeyyün etti. Şimdi bir de bazı âyat-i kerimenin manalarını teemmül edelim:

Yine Sure-i Meryem’de mealen: (Gelen resul Meryem’e dedi ki ben sana tahir bir oğlan bağışlamak için Rabb’inin tarafından gönderilmişim. Meryem de: Nasıl oğlum olabilir. Halbuki ben henüz kocaya varmadım ve zaniye de olmadım dedi. O da evet öyle. Fakat Rabb’in o bana kolaydır dedi) denilmiştir.²(9)

Sahib-i makalenin telakkisi vechiyle gelen resul ile Hz. Meryem arasında vuku bulan bir mukarenet neticesinde müşarün ileyhanın alelade bir surette gebe kalmış olduğunu farz ettiğimiz takdirde yukarıdaki muhavereyi ve bilhassa “Rabb’in o bana kolaydır dedi” ifadesini ne ile ızah edebiliriz? Sonra sure-i Enbiyâ’daki “Biz Meryem’i ve oğlunu âlemine âyet kıldık”³ mealinde bulunan âyete ne mana verebiliriz? Eğer Hz. Meryem her kadın gibi bir erkekten gebe kalmış ve Hz. İsa her çocuk gibi bir babadan hasıl olmuş ise diğer kadın ve çocuklardan ne farkları kalmış olur ki âlemine âyet kıldıkları beyan buyrulsun? Çoktan beri bu mesele ile meşgul olduğunu söyleyen sahib-i makale acaba buralarını düşünemedi mi? Yoksa bu cihetlerden bahsetmek işine mi gelmedi?

Asıl meseledeki “suret-i fehm ve telakki”nin esasından batıl olduğu bu suretle nümayan olduktan sonra o sakim fehm ve telakkinin üzerine ibtina eden yığın yığın mülhidane sözlerin hükümden sakıt olacağı tabiidir. Binaenaleyh onlardaki sakatata ayrıca göstermeye hacet yoktur. Yalnız şurasını kayd etmeden geçemeyeceğim: Sahib-i makale, haml-i Meryem’e dair sure-i Meryem’de mezkur âyat-ı celile ile diğer bazı âyetlere indi birtakım manalar verdikten sonra: “Balâda mezkur âyat-ı kerimenin umumiyeti insana şöyle bir fikir veriyor: Hz.

1 Kur’ân, 21/91

2 Burada mealen verilen âyetler için bkz. Kur’ân, 19/19-20-21.

3 Mealene verilen âyet için bkz. Kur’ân, 21/ 91.

Meryem ile ailesi arasında bir ihtilaf olmuş müşarün ileyha onlardan uzaklaşmış, saklanmış vallahu a'lem bu ihtilaf izdivac üzerine imiş yani Hz. Meryem'i istemediği bir adam ile evlendirmek istemiş olacaklar ki o saklanmış. Allâh Tealâ onun saklı bulunduğu yere kendisinde ruh-ı Allâh bulunan bir resul göndermiş ve Meryem Allâh'ın emriyle o resulden hamile kalmış” demiştir. Kur'ân-ı azimüşşanda Hz. Meryem ile ailesi arasında ihtilaf tahaddüs ettiğini ve bu ihtilafın izdivaç üzerine olduğunu işrab edecek hiçbir âyet mevcut değildir. Bu söz, bühtan-ı mahzdır. Kâ[il]nin, haklarında “ve biküfrihim ve kavlihim alâ Meryeme bühtânen azîmen”¹ denilen zümre ile hemfikir ve binaenaleyh onlarla hemhâl olduğu satırların arasından ayanen tereşşüh ediyor. Kitabullâh'ın maani-i münifesini bu derece tağyire ictisar eden bir kimsenin (asıl dine merbutiyet)inde Müslümanlar şüpheye düşerlerse mazurdurlar.(10)

Gelelim Hz. İsa Aleyhisselâm'ın beşikte konuştuğu meselesine: Burada sahib-i makale “Hz. Meryem'in evini yüklenerek gelmiş ve beşik çocuğu diye zikr edilmiş oluşuna nazaran iki yaşından büyük olduğu anlaşılır. Çocukların bu yaştan daha çok evvel konuştukları malumdur. Fakat söylediği sözleri harikuladedir” diyor.

(Beşik çocuğu) tabirinden o zaman Hz. İsa'nın iki yaşında veya iki yaşına karib olduğunu yani tekellüm çağında bulunduğunu anlamak için ne gibi bir delil vardır? Mesela bir aylık bir çocuğa da (beşik çocuğu) denmez mi? Sure-i Meryem'deki âyat-ı kerimede Hz. Meryem'e resul gönderildiği, Hz. Meryem'in gebe kaldığı sonra vaz-ı haml irazını gösterdiği, çocuğunu alıp kavminin yanına getirdiği ve ona levm edenlere konuşmak için çocuğu gösterdiği sırasıyla beyan olunduğuna nazaran vaz-ı haml ile çocuğu alıp kavminin yanına getirmesi arasında bir çok müddet geçmediği anlaşılır. Yoksa Hz. Meryem'in iki senelik zamanını nerede geçirmiş olduğu dahi zikr olunurdu. Tekellüm ise çocuğu kavminin yanına getirdiğinde kendisine vaki olan levmin akabinde vaki olmuştur. Şu halde Nebiyy-i müşarün ileyhin beşikte henüz tekellüm çağına varmadan (harikulade) bir surette konuştuğu tezahür eder. Sure-i Âl-i İmrân'daki (ve yükellimu'n-nâse fi'l-mehdi)², sure-i Maide'deki (tükellimü'n-nâse fi'l-mehdi)³ nazm-ı celillerinde asıl tekellümün Hz. İsa Aleyhisselâm'ın mucizatından olduğu tasrih edildiğinden - tükellimü fi'l-mehdi harikasının tekellümden nefyile yalnız söylediği kelâma hasr ile tekellüm ve kelâmı tefrik eden - “söylediği sözleri harikuladedir” iddiasının butlanı dahi meydandadır.

Şimdi Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ın vefat edip etmediğini araştıralım: Kur'ân-

1 “Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından; Kur'ân, 4/156.

2 “O, beşikte iken insanlara (Peygamber sözleri ile) konuşacak...”, Kur'ân, 3/46.

3 “...Sen beşikte iken de insanlarla konuşuyordun...”, Kur'ân, 5/110.

ı azimmüşşanda Nebiyy-i müşarün ileyhın kurb-i İlâhi'ye ref' olunduğu mesturdur. Sahib-i makale "Bu ref' vefat etmiş olmasına mani olmaz, bilakis vefat etmiş lâkin bir takımlarının zan ettiği gibi çarmıha çekilmiş suretiyle tezlil olmayıp şeref ve haysiyetiyle ve hulul-ı ecel mev'uduyla vefat ve ruh-ı pür-fütühun ala-yı iliyine suud etmiş olduğu anlaşılır" diyor. (Ref) tabiri hulul-i ecel mev'uduyla vefat ve ruhun suudu manasında olsaydı bu halin ind-i İlâhi'de makbul bütün insanlarda ve bilhassa enbiya-yı izamda mevcut olmasına nazaran onlar hakkında da **(11)** istimal edilmeliydi. Halbuki Kur'ân-ı Kerim'de ancak Hz. İsa Aleyhisselâm hakkında zikr olunmuştur.¹ Bu tahsisin bir vechi olmak lazım gelmez mi? Bu vechin ne olduğunu da hakiki Müslümanlar menabi-i diniyelerinden öğrenmiş ve itikat etmişlerdir. (Teveffâ) tabiri lügatde almak, kabz etmek manalarına da geldiği için sure-i Âl-i İmrân'daki (innî müteveffieke ve râfi'uke...)², sure-i Mâide'deki (felemmâ teveffeyteni künte...)³ nazm-ı celillerinde (refe'a) karinesiyle cumhur-ı müfessirin bu manaya almışlardır. Vefat ettirmek manasınadır diyenler müddelarının (kuvvetli edille) ile ispat etmelidirler.

Buraya kadar bast eylediğimiz âyat-ı Kur'âniyenin "delalet ve işaret" manalarıyla (Hz. İsa Aleyhisselâm'ın babasız dünyaya geldiği, beşikte henüz tekellüm çağına varmadan konuştuğu vahyen kurb-i İlâhi'ye ref' olunduğu) meseleleri mutekid bir Müslüman için tereddüde asla muhal kalmayacak surette sabit oldu.

Biraz da sahib-i makalenin edille-i erbaadan diğer üçünü kabul etmemesini münakaşa edelim: "Bazı ehadis-i şerifenin kelâm-ı Peygamberî olduğunu bütün Müslümanlara kabul ettirmek mümkün olmamıştır" diyor. Mevzu-ı bahs mesaile müteallik ehadis-i şerifenin bazı Müslümanlarca kabul edilmediğine ittilâ var mı? Bazı muhaddisler bütün Müslümanlarca kabul edilmemiş diye bütün ehadisi red etmek mi lazım gelecek? Hadislerin sahibini gayr-i sahihinden temyiz için (Usûl-i Hadis) namıyla koca bir ilim tedvin edilmiş ve bugün hangi hadislerle amel olunup hangileriyle amel olunamayacağı tayin edilmiştir. Garip değil mi? Asırlardan beri amme-i müslüminin kabulüne mazhar olmuş ve Kur'ân-ı Kerim'den sonra Müslümanların en muteber kitabı tanınmış *Sahib-i Buhârî-i Şerif* ve saire gibi asar-ı celileyi kendince ihticaca salih bulmuyor da sonra marzisine muvafık telakki eylediği için Süleyman Efendi merhumun *Mevlid*'inden istiane ediyor.

1 Hz. İdris aleyhisselâm hakkında (ve refe'nâha mekânen 'aliyyen) denmiş ise de buradaki ref' şeref ve menzilet manasınadır. Maahaza müşarün ileyhın dahi hayyen ref' olunduğu rivâyeti vardır. (Müellifin dipnotu)

2 "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim..." Kur'ân, 3/55.

3 "Beni vefat ettirince..." Kur'ân, 5/117.

“*Sübbâne men tebeyer fî sun’ibi’l-ukûl*”¹

Süleyman Efendi merhum bilseydi ki bir gün kendi arkadaşlarından bir hadd-i nâ-şinas **(12)** âyat-ı Kur’ân’iyenin maani-i şerifesini tağyire cüret edecek ve eserinden aldığı bazı ebyata da kendisinin asla kast etmediği manaları vererek delil gösterecek acaba ne yapardı? Kim bilir merhumun mübarek ruhu ne kadar muazzeb olmuştur!...

“Asıl dine merbutiyeti tam olan bir kimsenin suret-i fehm ve telakkisine ne müçtehitler, ne de icma mani olamaz” sözünden sonra delil makamında “Çünkü Kur’ân-ı Kerim kıyamete kadar bütün insanları hüsn-i idareye kâfi bir kitab-ı İlâhî olduğundan her asır için muvafık ahkam istihracına müsaittir” denilmiştir. Sahib-i makale kim bilir nereden iktibas eylediği şu ifadedeki (hüsn-i idare), (muvafık ahkam istihracı) terkiplerine dikkat etmelidir. Muamelata dair bir vade-i külliye nin tatbikatından ibaret olan bazı mesail-i feriyeye cüziyye vardır ki bir zaman için doğru olduğu halde diğer bir zaman için - yine aynı kaide-i külliye nin iktizasından olarak- tebdili icap eder fakat her iki zamandaki suret-i telakkide muvafık şer-i şerif olur. İşte “ezmanın tağyiriyle ahkâmın tağyiri inkâr olunamaz” sözünün manası budur. Bunun en vazih misali Mecelle Cemiyeti tarafından tanzim olunan mazbatada münderiç olup hemen herkesçe malum bulunan hane meselesidir. Hz. İsa Aleyhisselâm’ın babası var mı? Yok mu? Meselesi ve diğer iki mesele böyle midirler?...

“Şimdiye kadar Hz. İsa Aleyhisselâm’ın babasız dünyaya geldiği itikad olunurdu ve bu itikad muvafık-ı hakikat idi. Fakat zaman tebdil ettiği için bugün Nebiyy-i müşarün ileyhin babası bulunduğunu kabul etmek icab ider” dense doğru olur mu? Esasen bu mesail katiyen tağyiri kabul etmeyen akaid-i haki[kajt-i İslâmiyyedendir yoksa. Muamelata müteallik hususattan değildirler. Kaldı ki yukarıdaki “ezmanın tağyiriyle....” kaide-i külliyesini vaz ve kabul eden eazım-ı ümmet kimlerin “ahkâm istihrac” edebileceklerini de beyan etmişlerdir. Sahib-i makale, henüz Kur’ân-ı azimüşşanın ibare manasını anlamaktan aciz olduğunu derk ederek bu kadar zamandır eazım-ı İslâm’ın duhule cesaret etmediği “bab-ı ictihad” dan içeri sokulmağa kendinde salahiyet görmemeliydi. **(13)**

Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz.

Ey sahib-i makale ! Müslüman olduğunuzu söylüyorsunuz. Ben de bu itibar ile sizinle biraz hasbihal edeyim. Yahu! Bugün Müslümanlık “yürîdûne en yutfî”² tehdid-i mahufî altında bulunuyor. Çar aktar-ı alemdeki bütün Müslümanlar, boyunları bükük, gözleri yaşlı, her türlü maddî kuvvetten

1 “Akılların, onun sanatı karşısında hayrete düştüğü Allâh ne yücedir”.

2 “söndürmek istiyorlar..”, Kur’ân, 9/32.

mahrum olarak ancak din-i mübinin manevî kuvvetinden istimdad ediyorlar. Asırlarca amme-i muvahhidinin kıble-i amalı iken bugünkü haliyle nümune-nüma-yı mahşer olan Darülhilafetülaliyye’de garibü’d-diyara dönen Müslümanlar endişe-i ferda ile lerzan ve herasandırlar. Buraya iltica eden binlerce muhacirin-i müslimenin hal-i fecaat-içtimali ağyarın bile hiss-i merhametini tahrik etmiştir. Müslümanlığın son şule-i ümidi olan bedbaht Anadolu tahrip edilmiş mamureleriyle, ihrak edilmiş köyleriyle namus uğruna feda-yı can eden binlerce şühedanın mukaddes kanlarıyla sulanmış, kızıl ovalarıyla Kerbela Faciası’nı unutturacak bir hale gelmiştir. Siz, ne taş yürekli insanlarsınız ki bu haşiyet-aver menazır karşısında asla mütehassis olmuyorsunuz da kim bilir ne gibi saiklerle mütemadiyen bu mazlumların hissiyat-ı diniyyelerini rencide ederek onları doya doya kendi felaketlerine ağlamağa bırakıyorsunuz. Efendî! Bu ahval muvacehesinde bugün bir Müslüman’ın haliyle uğraşacağı mesele “Haml-i Meryem Meselesi” midir? Hem din meseleleri, fen mikyasiyle ölçülür mü? Fennin daire-i iştiğali bugün (kavanin-i tabiiye) denilen (adetullâh) sahasına münhasırdır. Din ise, vacib-i Tealâ Hazretlerinin kudret-i tammesini tanır. Bir mütedeyyin, o kanunları ibda eden Kâdir-i Mutlak’ın lede’l-iktizâ kudret ve azametini göstermek üzere onların hilafını halk edeceğine imân eder. Bunlara (mucize) ve (harikulade) denir. Münkirleri imana getirmek için vahî tevillerle (harikulade)leri umur-ı adiyeye idadına idhal etmeye say edenler, bilmeyerek dinden çıkmış olurlar. Nefsinde mümkün olan (harikulade) bir şey, Kur’ân-ı azimüşşanda zikr olunmuş ise hilâfına (kuvvetli edille) olmayınca zahirî üzre kabul etmek icab eder. Mevzu-ı (14) bahs mesail dahi bu kabil hususattandırlar. Nitekim siz de “maksadım başka türlü olmak haşa Kudret-i İlâhiye haricindedir demek değildir” diyorsunuz. O halde ortalığı velveleye vermek kendinizi töhmet altında bırakmak ne lazımdı?... Şimdi size düşen, tövbe ve istiğfardan sonra hata ettiğinizi ilan ile hakkınızda hasıl olan zehabı tashih etmek ve bade-mâ bu gibi meseleleri kurcalamamaktır. Vesselâmu ‘alâ meni’ttebe’a’l-Hüdâ ¹

1 “...Kurtuluş hidâyete uyanlarındır.” Kur’ân, 20 / 47.